

6. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №4. С. 95-99. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>. URL : <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204>.

7. Права людини в умовах воєнного стану – консультація Міністерства юстиції України. *Міністерство юстиції України. Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/press/news/1934417/?utm_source=chatgpt.com.

8. Ромців О., Миханів В. Обмеження прав у воєнний час: юридичні межі та міжнародні стандарти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2025. № 1(45). С. 202-212. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/mar/38481/25028345maket-206-216.pdf>.

9. Скрябін О. М., Куракін О. М. (2024). КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. № 4(2). С. 108–112. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-2-4-21>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-14>

ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО ОБСТРІЛІВ ЦИВІЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ, КАТУВАНЬ, СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ТА НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Калюга Каріна Вікторівна

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики*

*Інститут економіки та права Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

<https://orcid.org/0000-0002-9941-9690>

Формування типології злочинців, причетних до воєнних злочинів проти цивільного населення, потребує комплексного міждисциплінарного підходу. Специфіка таких діянь зумовлена поєднанням військової організації, ідеологічного впливу, нормативної регламентації бойових дій та кримінально караної поведінки, що виходить за межі міжнародного гуманітарного права. Відтак

дослідження не може обмежуватися лише інструментарієм криміналістики чи криминології.

Методологічна основа типологізації інтегрує положення теорії механізму злочину, концепції особи злочинця, норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, а також напрацювання військової психології й соціології конфліктів. Такий підхід дозволяє відобразити багаторівневу природу воєнної злочинності, в якій індивідуальна поведінка невіддільна від інституційного середовища та ієрархії підпорядкування.

Запропонована модель сформована на основі системного аналізу міжнародної судової практики у справах про воєнні злочини, матеріалів національних кримінальних проваджень, відкритих джерел доказової інформації, а також доктринальних положень міжнародного кримінального та гуманітарного права. Емпіричну основу становлять рішення міжнародних кримінальних трибуналів і механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, практика застосування принципу командної відповідальності, а також результати розслідувань, що відображають реальні механізми ухвалення та реалізації злочинних рішень у збройному конфлікті (ст. 25, 28 Римського статуту; практика МТКЮ (справи Tadić, Čelebići тощо); практика МКС (справи Bemba, Katanga тощо)). Теоретичний компонент базується на концепції механізму злочину, теорії особи злочинця та сучасних підходах до інституційного аналізу організованої злочинної діяльності. Така емпірично-доктринальна інтеграція забезпечує валідність типологічної моделі, її відповідність практиці доказування та можливість використання як у наукових дослідженнях, так і в процесі документування та розслідування воєнних злочинів, що узгоджується з усталеною практикою міжнародних кримінальних трибуналів щодо встановлення критеріїв ефективного контролю (effective control), спільного злочинного наміру (joint criminal enterprise) та структурованого ланцюга підпорядкування в межах командної відповідальності.

Зокрема у запропонованій концепції типологізація розглядається не лише як класифікаційний інструмент, а як аналітична модель, що виконує описову, прогностичну та доказову функції. Вона забезпечує перехід від фрагментарного аналізу окремих епізодів до системного розуміння воєнної злочинності як організованої діяльності [2, с. 70-94; 3, с. 140-190; 4, с. 46–68].

Багатовимірна модель ґрунтується на чотирьох взаємопов'язаних критеріях: функціонально-рольовому; мотиваційно-психологічному; ступені автономності прийняття рішень; характері злочинної активності.

На їх основі виокремлюються чотири базові макротипи: стратегічні ініціатори; оперативні організатори; безпосередні виконавці; ситуативні співучасники.

Ці макротипи відображають загальну структуру воєнної злочинності незалежно від виду злочину.

Разом із тим, під час аналізу конкретного складу воєнного злочину макротипи набувають функціональної конкретизації. У межах окремого злочину окремі ролі можуть інституційно поєднуватися або трансформуватися, що зумовлює редукцію моделі до трьох функціонально значущих категорій: стратегічного, оперативного та виконавського рівнів. Таким чином, чотири макротипи виконують роль теоретичної матриці, а три спеціалізовані типи – роль прикладної моделі.

У межах цього дослідження для позначення осіб, які безпосередньо здійснюють обстріли, катування, сексуальне насильство або фізичне утримання потерпілих, використовується узагальнюючий термін «безпосередні виконавці». Під ним розуміються суб'єкти, що реалізують злочинне рішення на практичному рівні незалежно від ступеня автономності його прийняття [3, с. 140-190; 5, с. 16-36; 6, с. 236–248].

Обстріли цивільних об'єктів характеризуються багаторівневою структурою ухвалення рішень. У межах такої моделі виділяються: стратегічні планувальники (визначення політики та санкціонування); оперативні координатори (планування та організація); безпосередні виконавці (реалізація удару).

Такий підхід дозволяє відтворити повний ланцюг ухвалення рішень та інтегрувати криміналістичний аналіз із доктриною командної відповідальності [1, с. 120-130; 3, с. 190-215; 5, с. 16–36].

Катування в умовах збройного конфлікту здебільшого мають системний характер. Типологія включає: стратегічних або адміністративних ініціаторів (формування політики насильства); координаторів незаконних місць утримання (організація процесу); безпосередніх виконавців (здійснення актів катування).

Виконавський рівень може включати осіб з різною мотиваційною структурою – від ідеологічно мотивованих до конформістів, однак їхня функціональна роль у системі залишається однаковою – фізична реалізація насильства [3, с. 140-190; 4, с. 46–68; 6, с. 236–248].

Сексуальне насильство під час війни виступає не лише індивідуальним актом агресії, а інструментом залякування, деморалізації та примусу цивільного населення. Тому його аналіз повинен поєднувати психологічний та функціонально-організаційний виміри.

У межах запропонованої моделі виділяються наступні три функціональні рівні. Стратегічний рівень – суб'єкти, які санкціонують

або толерують використання сексуального насильства як інструмента впливу. Оперативний рівень – особи, що створюють організаційні умови безкарності, координують місця утримання або групові дії. Виконавський рівень – безпосередні виконавці сексуального насильства.

Разом з тим, на виконавському рівні можливе внутрішнє психологічне розмежування: домінантно-агресивний тип (ініціативна поведінка); конформістський тип (групова динаміка, наслідування); інструментально-залежний тип (виконання наказу або очікуваної ролі).

Однак це розмежування не порушує загальної функціональної моделі, а лише конкретизує мотиваційний критерій у межах виконавського рівня [1, с. 120-130; 3, с. 190-215; 4, с. 46-68; 5, с. 16-36]. Таким чином, сексуальне насильство постає як багаторівневий механізм, у якому поєднуються стратегічна толерантність або ініціація, організаційне забезпечення та безпосередня реалізація. Це дозволяє уникнути редуції відповідальності до індивідуальної девіації окремого військовослужбовця та розглядати явище у системному вимірі.

Незаконне позбавлення волі реалізується через мережу неофіційних місць утримання. Типологія яких включає: організатора мережі; координатора або адміністратора об'єкта; безпосереднього виконавця ізоляції (контролера).

Така система демонструє чіткий розподіл функцій і створює феномен дифузії відповідальності.

Незалежно від виду злочину, механізм його реалізації демонструє універсальну трирівневу структуру: стратегічний рівень – ініціювання та санкціонування; оперативний рівень – організація та координація; виконавський рівень – безпосередня реалізація.

Так, ієрархічність ускладнює встановлення персональної відповідальності, але водночас створює підстави для застосування доктрини командної відповідальності відповідно до ст. 28 Римського статуту [3, с. 190-215; 6, с. 236-248].

Висновок. Запропонована типологія злочинців, причетних до обстрілів цивільних об'єктів, катувань, сексуального насильства та незаконного позбавлення волі в умовах збройного конфлікту, є комплексною криміналістичною моделлю, що: відображає багаторівневу ієрархічну природу воєнної злочинності; поєднує структурні, психологічні та функціональні критерії; інтегрує положення міжнародного кримінального та гуманітарного права; забезпечує підвищення якості доказування; формує методологічну основу для подальших досліджень у сфері військової криміналістики. У теоретичному вимірі вона розширює межі традиційної криміналістичної типології, адаптуючи її до реалій сучасних збройних конфліктів. У практичному – створює інструментарій для реконструкції ланцюга

відповідальності, індивідуалізації вини та ефективної міжнародної координації розслідувань.

Література

1. Іваночко О. О. Поняття воєнного злочину в міжнародному та національному праві. Центральньоукраїнський вісник права та публічного управління. 2023. Вип. 3(4). С. 120–130. DOI: 10.32782/suj-2023-3-4.

2. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с. ISBN 978-966-937-664-0

3. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

4. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. Класифікація міжнародних злочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 86. С. 46–68. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.46.

5. Плутицька К. М., Ковтун К. О. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в міжнародному та національному праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. № 90. С. 16–36. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.16.

6. Татаренко І. В., Котова Л. В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в Україні в контексті імплементації норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 236–248. DOI: 10.33216/2218-5461/2024-48-2-236-248.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-607-5-15>

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ ДІЙ

Кметь Альона Сергіївна

аспірантка,

Одеський державний університет внутрішніх справ

м. Одеса, Україна

Дотримання прав та свобод людини при проведенні слідчих дій є однією з ключових гарантій утвердження принципу верховенства права в кримінальному провадженні. Слідчі (розшукові) дії безпосередньо